

СУЧАСНІ ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Криворізький факультет
Запорізького національного університету,
кафедра економічної кібернетики,
50014, м. Кривий Ріг, вул. Тихвінська, 15,
тел. 502704, 50732,
e-mail: ivanova.kfznu@ya.ru

Анотація. Розглянуто принципи забезпечення ефективної системи економічної безпеки підприємства. Досліджено наявні підходи до оцінки економічної безпеки підприємства, визначено вимоги до критеріїв оцінки системи економічної безпеки.

Ключові слова: система економічної безпеки підприємства, методи оцінки, ефективність, механізм забезпечення економічної безпеки.

Annotation. The article is directed principles of provision of system effectiveness of economic safety. Existing methods of an estimation of economic safety are researched, requirements to criteria of an estimation of system of economic safety are specified.

Key words: System of economic safety, estimation methods, efficiency, provision of economic safety.

Вступ. У сучасних умовах процес успішного функціонування й економічного розвитку вітчизняних підприємств багато в чому залежить від ступеня забезпечення їх економічної безпеки.

Рівень економічної безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно його керівництво й фахівці будуть здатні уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього та внутрішнього середовища.

Система економічної безпеки підприємства (СЕБП) є надійною, якщо виробничі, комерційні та інвестиційні процеси на підприємстві забезпечуються фінансовими ресурсами безперебійно, своєчасно й у достатній кількості.

Більшість публікацій [1; 8] розглядають економічну безпеку підприємства на базі фінансової стійкості, що цілком виправдано, оскільки найконкретніше уявлення про стан економічної безпеки надають такі характеристики, як фінансова стабільність (фінансова стійкість), платоспроможність, маневреність і ліквідність. Проте деякі автори показники безпеки підприємства й стійкості оцінюють переважно якісно, максимум у межах допустимих нормативних значень, тому постає необхідність спроби їх деталізації з погляду точнішої кількісної оцінки та її впливу на рівень економічної безпеки підприємства загалом [14].

На думку деяких учених, найбільш узагальнюючим показником, що визначає економічну безпеку підприємства, є показник економічної дієвості, який характеризує здатність підприємства досягати поставлених завдань і виконувати власну місію в стратегічному аспекті [13]. Якщо підприємство здатне виконувати поставлені завдання, то зможе чинити опір загрозам і небезпекам, що надходять із зовнішніх і внутрішніх джерел. Крім економічної дієвості, науковці пропонують для характеристики економічної безпеки використовувати показники продуктивності, фінансової стабільності, ліквідності, маневреності, коефіцієнт ефективності підприємництва та інші.

З метою оцінки рівня економічної безпеки підприємства окремі фахівці радять використовувати загальновідомі моделі прогнозування ймовірності банкрутства фірми,

а саме: модель Альтмана, Спрінгейта, Ліса, Чессера, Таффлера й Тішоу, Фулмера, Сайфуліна та Кадикова, Давидова–Белікова тощо [9]. Проблемою оцінки економічної безпеки підприємства займаються також Р. Дронов [4], І. Євдокимов та О.А. Бородіна [5], В. Забродський [6] та інші.

Окрім розглянутих моделей, для характеристики рівня економічної безпеки деякі фахівці рекомендують застосовувати метод аналізу й обробки сценарію, методи оптимізації, теоретико-ігрові методи, методи теорії нечітких систем, програмно-цільовий метод тощо, які поки що не отримали ґрунтового теоретичного обґрунтування та широкого практичного використання [9].

Постановка завдання. У вітчизняній науці та практиці визначено принципи забезпечення СЕБП, але вони вимагають адаптації до сучасних умов господарювання. Ці причини зумовлюють необхідність вирішення сукупності завдань щодо вибору способу забезпечення системи економічної безпеки вітчизняних підприємств.

Забезпечення економічної безпеки підприємств потребує створення специфічного механізму попередження та мінімізації дії загроз. Однак поки не існує єдиної теоретичної і методологічної бази визначення критеріїв, методики аналізу й попередження загроз для підтримки економічної безпеки підприємства, механізму організації управління нею.

Ефективності системи економічної безпеки вимагає обґрунтування використання різних підходів оцінки СЕБП. Кількісну оцінку рівня економічної безпеки підприємства можна подати альтернативно через інтегральну оцінку коливання основних керуючих параметрів підприємницької структури. Тому, у зв'язку із цим, виникає необхідність систематизації принципів досягнення і збереження економічної безпеки підприємства [14].

Теоретичною основою досліджень є методологія і загальнонаукові принципи проведення комплексних наукових досліджень. У роботі використані методи порівняльного аналізу (при дослідженні різних підходів оцінки економічної безпеки підприємства), системно-структурний аналіз (при формуванні структури механізму забезпечення економічної безпеки підприємства).

Результати. Одним із найбільш значимих елементів СЕБП є механізм її забезпечення, що являє собою сукупність законодавчих актів, правових норм, мотивів і стимулів, методів, заходів, за допомогою яких забезпечується досягнення цілей системи економічної безпеки. Системний підхід до формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства припускає, що необхідно враховувати всі реальні умови його діяльності, а сам механізм повинен мати чітко окреслені елементи, схему їх дії та взаємодії. Структура механізму забезпечення економічної безпеки підприємства складається з декількох блоків, одночасна дія яких забезпечує достатній для розширеного відтворення капіталу підприємства прибуток. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства може мати різний ступінь структуризації й формалізації. Основне призначення механізму забезпечення економічної безпеки підприємства – створення та реалізація умов, що забезпечують економічну безпеку підприємства.

Таким чином, механізм забезпечення економічної безпеки підприємства розглядається як сукупність управлінських, економічних, організаційних, правових і мотиваційних способів гармонізації інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, за допомогою чого з урахуванням особливостей діяльності підприємства гарантується отримання їм прибутку, величина якого є достатньою, як мінімум, для перебування підприємства в економічній безпеці.

Концепція створення механізму економічної безпеки підприємства передбачає, що основою механізму є формування системи пріоритетних інтересів підприємства з

наступною їх гармонізацією з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, що взаємодіють із підприємством.

Побудова СЕБП повинна здійснюватися на основі дотримання таких принципів: законності; прав і свобод громадян; централізованого керівництва; компетентності; конфіденційності; комплексного застосування ресурсів і коштів; самостійності й відповідальності за забезпечення економічної безпеки підприємства; передової матеріально-технічної оснащеності; корпоративної етики; координації та взаємодії з органами влади й керівництва.

СЕБП може бути побудована на основі одного з таких принципів:

1. Пріоритет заходів попередження. Зміст цього принципу полягає у своєчасному виявленні тенденцій і передумов, що сприяють розвитку загроз економічного стану підприємства.

2. Законність. Заходи економічної безпеки підприємства розробляються на основі та в межах діючих правових актів.

3. Комплексне застосування сил і коштів. Для забезпечення економічної безпеки використовуються всі наявні в розпорядженні підприємства ресурси та кошти.

4. Координація та взаємодія ззовні й усередині підприємства. Тобто протидія загрозам здійснюється завдяки об'єднанню зусиль усіх підрозділів і служб підприємств.

5. Компетентність. Працівники мають вирішувати питання безпеки на професійному рівні.

6. Економічна доцільність. Вартість фінансових витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства не повинна перевищувати оптимального рівня, при якому губиться економічний зміст їх застосування.

7. Планова основа діяльності. Діяльність із забезпечення безпеки повинна будуватися на основі комплексної програми забезпечення безпеки підприємства, підпрограм забезпечення безпеки за основними її видами та розробленими для їх виконання планами роботи підрозділів підприємства.

8. Системність. Цей принцип припускає врахування всіх факторів, які здійснюють вплив на безпеку підприємства.

Рівень фінансово-економічної безпеки підприємства визначають багато принципів, які можна диференціювати на внутрішні й зовнішні. Внутрішні індикатори відповідають за виконання принципів досягнення економічної безпеки підприємства із середини відповідної виробничо-господарської структури через характеристику саме внутрішньої економічної стабільності підприємства. Іде перевірка на виконання таких основних принципів: 1) принципу економічності підприємства (або принципу раціонального управління витратами); 2) принципу прибутковості або принципу перевищення фінансових результатів над витратами; цей принцип виконується в разі досягнення максимального прибутку чи при досягненні максимальної рентабельності, де можна обмежитися максимізацією трьох основних показників рентабельності: загальної рентабельності, рентабельності власних коштів і рентабельності реалізованої продукції; 3) принципу фінансової стійкості (принципу досягнення абсолютної або нормальної стійкості); 4) принципу збалансованого фінансування (перевірки ефективності використання капіталовкладень чи цілеспрямованого вибору самофінансування); 5) принципу оптимізації виробничої структури, який можна розглядати через забезпечення принципу технологічних особливостей підприємства, а саме – через принцип оптимізації розташування підприємства до сировинних джерел і ринків збуту; 6) принципу товарної політики підприємства (виконання принципу якості й конкурентоспроможності підприємства, принципу раціональної політики через механізм диференціювання цін); 7) принципу раціонального управління запасами; 8) принципу ефективного фінансового планування [14].

Зовнішні принципи (індикатори) фіксують і перевіряють позитивність або негативність впливу держави на економічну безпеку підприємства. Досягнення принципів позитивного впливу держави на економічну безпеку підприємства полягає в перевірці виконання таких принципів: 1) вчасного виявлення або недопущення економічних злочинів у сфері підприємництва; 2) гальмування різких змін курсу національної валюти й рівня цін; 3) підвищення рівня капіталізації банківської системи для можливого довгострокового кредитування підприємства із зменшенням відсоткових ставок за кредитами [14].

Для підприємств різних галузей набір показників, які характеризують їх виробничо-фінансову діяльність, буде різним. Але принципи вибору показників для всіх підприємств є спільними: показники мають бути надійними, зіставними в різні періоди, узагальнюючими (синтетичними) для своїх груп, відносно незалежними один від одного для забезпечення адекватності моделі системи економічної безпеки.

Основними факторами, що впливають на економічну безпеку, є: економічний потенціал; випереджаюча конкурентоздатність продукції; якість та ефективність фінансової системи; стан і кваліфікація трудових ресурсів; техніко-технологічний рівень виробництва; науково-технічний та інноваційний потенціал; рівень ділової активності служб маркетингу й менеджменту; ставлення керівництва до нововведень; соціальний захист працівників тощо.

Головним показником ефективності СЕБП є прибуток (його розмір у порівнянні із залученими коштами, своєчасність отримання тощо). Якщо підприємство не отримує прибутку чи його розмір не відповідає обсягу інвестованого капіталу, можна вважати, що впроваджена система економічної безпеки не ефективна.

Економічна наука має значну кількість наукових розробок, у яких оцінюється кількісний рівень економічної безпеки підприємства: роботи В.Л. Тамбовцева, Е.А. Олейникова, В.О. Забродського та ін. Фактично всю наявну різноманітність робіт із цієї проблематики можна звести до таких підходів, як: індикаторний, ресурсно-функціональний, програмно-цільовий.

В економічній літературі відомі декілька підходів до кількісної оцінки рівня економічної безпеки підприємства. В індикаторному підході оцінка економічної безпеки встановлюється за результатами порівняння фактичних показників діяльності підприємства з індикаторами. Відповідно до ресурсно-функціонального підходу оцінка рівня економічної безпеки підприємства здійснюється на основі оцінки стану використання корпоративних ресурсів за спеціальними критеріями. Аналіз ресурсно-функціонального підходу до оцінки рівня економічної безпеки підприємства дозволяє стверджувати, що багато з його положень синонімічні підходам до оцінки ефективності використання ресурсів. Тому оцінка рівня економічної безпеки за допомогою сукупного критерію схильна до значного впливу суб'єктивної думки експертів. Підхід до оцінки рівня економічної безпеки, що відбиває принципи й умови програмно-цільового управління і розвитку, при якому використовується декілька рівнів інтеграції показників і кластерний та багатомірний аналізи, відрізняється високим ступенем складності, що утрудняє його використання в практичній діяльності підприємств.

В українській економічній науці аналіз зазначених вище підходів дістав подальший розвиток у роботах В.М. Гейця [2], В.І. Мунтіяна [12], Б.М. Корецького [10], С.В. Кавуна [7] та ін. У свою чергу, оцінювати стан економічної безпеки підприємства шляхом аналізу основних фінансових показників його роботи пропонують такі дослідники, як В.С. Гусев [3], Г.П. Кузнецов [11] та ін.

Однак усі ці підходи не завжди можна пристосувати до сучасних умов, які створюються під впливом нових ринкових відносин, оскільки деякі обчислювання є складними, а їх практичне застосування не завжди можливе.

Висновки. За результатами дослідження найбільш відомих підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства можна зробити висновок, що ці підходи складно використовувати для оцінки ефективності СЕБП. Тому необхідно розробити критерій (інтегральний показник) економічної безпеки підприємства, який би відповідав таким умовам, як: наявність чітких фіксованих меж; зіставність різночасових оцінок рівня економічної безпеки одного підприємства, а також підприємств різних галузей; простота й доступність методики розрахунку, яка базується на наявних облікових даних, її універсальність. Подальші дослідження в цьому напрямі із застосуванням математичних методів дадуть змогу розробити метод оцінки рівня економічної безпеки підприємства.

Визначення сукупності критеріїв ефективності СЕБП дозволять розробити оптимальну модель СЕБП, що дасть змогу звузити порогові значення щодо оцінки фінансово-економічних показників підприємств з нестійким фінансовим станом і посилять дію на них системи фінансового контролю для створення реальних умов виходу їх з кризи.

Дослідження та узагальнення існуючих принципів забезпечення ефективності СЕБП і підходів до її оцінки дозволило окреслити шлях удосконалення СЕБП, який полягає в розробленні методики визначення рівня економічної безпеки з використанням математичних методів і вартісних показників, що є напрямом подальших досліджень.

1. Богомолов В. А. Экономическая безопасность / В. А. Богомолов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 303 с.
2. Моделювання економічної безпеки : держава, регіон, підприємство : монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк. – Х., 2006. – 240 с.
3. Гусев В. С. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов / В. С. Гусев. – С. Пб. : ИД “Очарованный странник”, 2001. – 281 с.
4. Дронов Р. Подходы к обеспечению экономической безопасности / Р. Дронов // Экономист. – 2001. – № 2. – С. 42–45.
5. Евдокимов Ф. И. Критерии оценки уровня экономической безопасности предприятия / Ф. И. Евдокимов, О. А. Бородина // Материалы международной научно-практической конференции “Проблемы обеспечения экономической безопасности”. – Донецк : РИАДон НТУ, 2001. – С. 97–98.
6. Забродский В. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. Забродский, Н. Капустин // Бизнес Информ. – 1999. – № 15–16. – С. 35–37.
7. Кавун С. В. Концептуальная модель системы экономической безопасности предприятия / С. В. Кавун // Науковий журнал “Економіка розвитку”. – Х. : ХНЕУ. – 2007. – № 3 (43). – С. 97–101.
8. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності: економічно-правовий аспект : навчальний посібник / М. І. Камлик. – К. : Атіка, 2005. – 432 с.
9. Козак Л. С. Теоретичне обґрунтування та оцінка рівня економічної безпеки підприємства в системі антикризового управління / Л. С. Козак, О. В. Федорук // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький, 2010. – № 2. – Т. 1. – С. 68–72.
10. Корецький Б. М. Наукові записки: збірник наукових праць кафедри економічного аналізу / Б. М. Корецький. – 2006. – Вип. 15. – С. 74–77.
11. Кузнецов Г. П. Финансовая конкурентоспособность предприятий сферы транспортно-экспедиционных услуг: дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10. / Г. П. Кузнецов. – С. Пб., 2004. – 205 с.
12. Мунтян В. І. Економічна безпека України : монографія / В. І. Мунтян. – К. : КВІЦ, 1999. – 462 с.
13. Основи економічної безпеки : підручник / [Бандурка О. М., Духов В. Є., Петрова К. Я., Черв'яков І. М.]. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 236 с.
14. Судакова О. І. Формування системи управління економічною безпекою підприємництва / О. І. Судакова // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Вип. 231 : у 9 т. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2007. – Т. 8. – С. 1652–1661.

Рецензенти:

Череп А.В. – доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Запорізького національного університету;

Барабанова В.В. – кандидат економічних наук, завідувач кафедри економічної кібернетики Криворізького факультету Запорізького національного університету.

